
BIBLIOGRAFIA

- AMENGUAL I BATLE, J. 1991: *Els orígens del cristianisme a les Balears*, volum I i II
- ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA, 1989, volum 3, Cam-Comi, pàg. 179-180
- PALOL,P.; ROSSELLÓ,G. 1967: *Notas sobre las basílicas de Manacor, en Mallorca.*
- PÉREZ, L. 1978: “Mallorca Cristiana” dins *Historia de Mallorca*, tom II, pàg. 129-160.
- RUBIÓ I BELLVER, J. 1909-1910: “Trobada d’una basílica cristiana a les immediacions del Port de Manacor”, a *Anuari Institut d’Estudis Catalans*: 371-377.

NOTES

- 1 El nostre agraïment a Pep Merino i Magdalena Riera per la seva col·laboració.
- 2 L’excavació arqueològica es realitzà quan ocupava la plaça de tècnic de Patrimoni a l’Ajuntament de Manacor.
- 3 Els resultats es publicaren el 1967 amb el títol *Notas sobre las basílicas de Manacor, en Mallorca.*
- 4 Aquesta intervenció fou autoritzada per la Comissió de Cultura i Patrimoni Històric del Consell de Mallorca el dia el 15 de novembre de 1996.
- 5 Pérez, Lorenzo, 1978.
- 6 Amengual, Josep volum I:308
- 7 Joan Rubió i Bellver,1909-1910.
- 8 Veure bàsicament Pérez, Lorenzo, 1978; *Gran Enciclopèdia de Mallorca*; Joan Rubió i Bellver, 1910.
- 9 Amengual, Josep: volum I: 376-379
- 10 El nostre agraïment als qui llavors eren objectors de consciència: Pere Flaquer, Pedro Pérez, Miquel Rosselló i Joan Lluís Vadell. Sense la seva ajuda aquesta intervenció arqueològica no s’hagués pogut dur a terme.
- 11 La fotografia es publicà en la revista *Porto Cristo*,desembre de 1996.
- 12 Els nostres agraïments a Rafel Moreno per la seva col·laboració.
- 13 Criteris d’intervenció en un bé d’interès cultural. Llei del patrimoni històric de les Illes Balears. (Pàg.24).
- 14 Cal recordar que aquest forat fou realitzat durant la primera excavació de 1908 tal com ho explica Rubió i Bellver (pàg. 367).

Els primers projectes per a la construcció d’un nou temple parroquial a Manacor (segles XVIII – XIX)

*Antoni Gomila Grimalt
Joan Lliteras Vives*

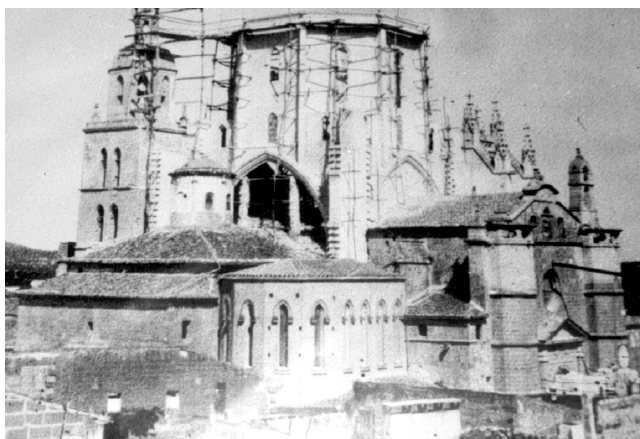
Introducció

Un dels esdeveniments socials més importants protagonitzat pel poble de Manacor a finals del segle XIX i els primers anys del XX va ser, sense cap dubte, la llarga empresa de construcció d’una nova església parroquial. Malgrat que tradicionalment s’ha dit que l’ambiciós projecte respongué al desig personal del rector Rubí (a qui no podem negar l’empenta definitiva), la realitat ens demostra com des de les acaballes del segle XVIII es documenten diferents projectes de construcció o ampliació del temple que, com intentam demostrar amb la present comunicació, no prosperaren per la manca de suport econòmic i d’una persona emprenedora que es posàs al capdavant.

És cert que el motiu principal que afavorí la formació de diferents juntes d’obres no va ser l’amença de ruïna imminent del vell edifici, sinó la recerca de solucions per tal d’engrandir l’espai disponible davant d’una feligresia en augment constant. Però, tot i això, les mesures preses (principalment la d’obrir nous creuers) no feren més que agreujar l’estructura principal de l’edifici i fer ja imprescindible el seu enderrocament. El temple que el rector Rubí trobà a la seva entrada a Manacor l’any 1887 no era més que un conglomerat de construccions sobreposades sense cap mena d’estètica i ben properes a caure, tal i com es desprèn dels informes de l’enginyer Josep Barceló Rungaldier.

La manca d'espai. Intents d'engrandir el vell temple

L'adveniment dels darrers anys del segle XVIII evidencià un fet que els màxims responsables diocesans no pogueren passar per alt: l'església de Manacor, reformada i mutilada sense cap mirament al llarg de la centúria, es trobava en un estat de conservació tan deplorable que feia necessària una ràpida intervenció. A això caldria afegir que l'augment progressiu de la població (s'havia superat el llinar dels 10.000 habitants) aconsellava l'engrandiment de l'espai dedicat al culte en una vila que tan sols comptava amb dues esglésies: la parroquial i la conventual.

Fotografia de les obres de construcció del nou temple on encara es poden observar el campanar i el portal major del vell edifici.

Qui primer donà la veu d'alarma va ser el bisbe Pedro Rubio, que a la seva visita episcopal del 9 de maig de 1779, sota el rectorat del Dr. Antoni Vives Burguny (1776-1780), ordenava: "Item manda S.I. se tenga algún cuidado en los quebrantos que la bóveda de la fábrica de la Iglesia ha experimentado, por el mucho peso que sobre los enlaces de los arcos se cargó, no obstante los reparos puestos por disposición del actual Rdo. Rector de varias barras de yerro que uniendo un arco con otro de los dos más inmediatos a el lienzo de la pared principal, y con ésta, podrán sostener algún tanto su nivel y ruina que amenaza por aquella parte". De la precisa descripció que ens fa el bisbe s'evidencia com el temple romaní en un estat ruïnós que havia obligat el rector a prendre mesures de contenció per tal d'evitar problemes majors.

La cosa degué empitjorar molt en només set anys puix que a la visita del mateix prelat del 25 de maig de 1786, en temps del rector Dr. Bartomeu Verd Falcó (1780-1804), es va escriure: "Item habiendo visto S.I. que esta Iglesia Parroquial no es proporcionada a lo numeroso del pueblo y a la devoción con que concurre a los Divinos Oficios, exhorta y encarga al Rdo. Rector y Clero y al Sr. Bayle y Regidores procuren excitar la devoción de los fieles y animarlos a contribuir con

sus limosnas a fin de que se haga un buen crucero para que de este modo se puedan celebrar los Oficios Divinos con mayor solemnidad y decoro, y para este efecto se nombren a los obreros diligentes y devotos así eclesiásticos como seculares"². Aquest fragment ens permet constatar el primer intent de formalitzar una mena de junta composta no només per capellans sinó també pels membres del consistori, que tendria com a objectiu principal incentivar el poble per tal de restaurar l'edifici, sota el pretext d'incrementar l'espai disponible davant una població que anava creixent.

Tal ordinació, però, no fructificà ja que el bisbe Bernat Nadal ordenava a la visita del 19 de novembre de 1797 que "habiendo notado S.I. el ningún efecto que ha producido la ordinación segunda de la última visita, la renueva, y manda que se cumpla a la letra con la prontitud posible"³.

El responsable d'aquest projecte va ser l'arquitecte de Sa Majestat Isidro Velázquez, qui, en paraules de Mn. Antoni Truyols⁴, dissenyà l'interior i el frontis, de gust neoclàssic. Segons es diu, eren dignes de la seva acreditada perícia encara que no s'arribà a posar mai la primera pedra per motius que desconeixem (segurament econòmics).

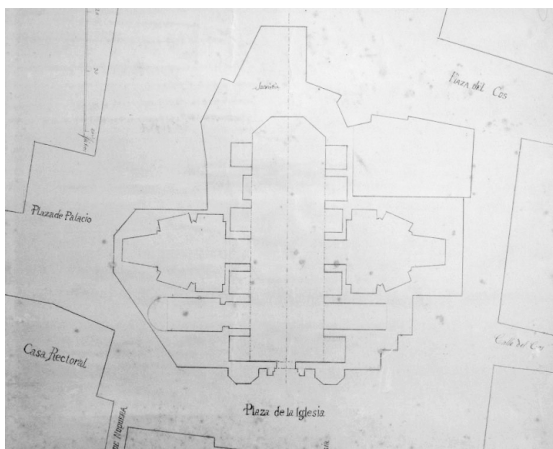
La primera "Junta de Fàbrica" (1813)

De la constitució de l'obreria per a l'ampliació i reforma de la parròquia, ens en dona notícia el llibre de determinacions del Comú. A la sessió del 27 de setembre de 1813, reunits els beneficiats de la parròquia, el rector Antoni Fonollar els féu avinent que el motiu d'haver-los convocat "ha sido para hacerles presente que según noticia este pueblo desea que esta Iglesia tenga la capacidad proporcionada a su vecindad, y que se adorne como conviene, y que en el día está en disposición de hacer las limosnas necesarias a este fin". Això no obstant, el rector no s'atrevia a dur endavant una empresa tan ambiciosa sense el suport de la Comunitat de Preveres, a la qual sol·licitava la formació d'una comissió que es reunís amb els membres de l'Ajuntament per fer-los arribar les seves intencions i nomenar així conjuntament un grup d'obrers que tendrien la responsabilitat de resoldre els problemes que poguessin sorgir. Vista l'exposició, els beneficiats resolgueren "*nemine discrepante*" adherir-se a les propostes del rector, i quedaren a disposició per reunir-se amb els cappers municipals, els preveres beneficiats Mn. Martí Mascaró i Mn. Miquel Riera.

Uns dies després, concretament el 5 d'octubre, novament el rector reunia el Comú per comunicar-li que els representants de la parròquia havien parlat amb els membres del consistori, amb els quals arribaren a l'acord de formar una obreria "que entendiese y se cuidase de la fábrica de esta Iglesia y procurase los medios más eficaces para el intento" i que estaria formada per les següents persones:

- Presidents i oïdors de comptes: el batle, el regidor major, el síndic i el rector.

- Obrers: Mn. Miquel Riera, Mn. Damià Llull, Mn. Onofre Rosselló, Mn. Pere Galmés, Mn. Joan Andreu, Josep Cotoner, Nicolau Dameto, Josep Francesc de Villalonga, Mateu Bonet (i en la seva absència el seu fill Martí Bonet), Llorenç Amer (i en la seva absència Sebastià Mesquida), Agustí Pont de Sunyer, Antoni Jaume, Andreu Cerdà (à) *Carrió*, Antoni Vallespir (à) *Marinero*, Joan Fornés (à) *Emperador*, Bartomeu Truyols (à) *Rafelino*, Andreu Alcover de Son Suau, Joan Rosselló de Son Joan Jaume, Bartomeu Riera de Rotana i Damià Galmés de la Sínia. Com es pot observar, la llista incloïa des de capellans a nobles i rics propietaris, passant per amos de diferents possessions, aleshores els personatges més influents de Manacor.
- Clavari: Llorenç Rosselló (à) *Secorrat*.

Plànol de l'antic temple parroquial de Manacor. (Arxiu Parroquial dels Dolors).

Poques coses sabem de la tasca duita a terme per aquesta primera obreria formada amb la intenció de construir un nou temple parroquial, si bé cal suposar que les dificultats econòmiques i polítiques de l'època impediren dur a bon port tan ambiciós projecte. En qualsevol cas, la llavor ja havia estat sembrada i al llarg dels anys següents es feren tímids intents de reorganitzar la Junta d'Obres en vistes a poder dur endavant reformes en l'estructura del temple davant la impossibilitat de fer front al repte de construir-ne un de nou. Així ens ho fa creure la visita del bisbe Rafel Maura del 14 de maig de 1849 on llegim que "Siendo obligación del párroco administrar lo perteneciente al culto y fábrica de la Iglesia Parroquial cuidará también de formalizar y atender las cuentas a tan importantes objetos (...). Que se ponga en una de las columnas más inmediatas a la puerta principal una cajita o cepillo cerrado con llave y con esta inscripción: //limosna para la fábrica//"⁷⁵.

La Junta d'Obres de 1863⁶

El 24 de juliol de 1863 el bisbe nomenava a proposta del rector i del batle un total de 14 persones per dirigir les obres de construcció i reforma de l'església parroquial. Els elegits foren, juntament amb el rector i el batle: Mn. Damià Llull, Mn. Jaume Santandreu, Pere Antoni Bosch, Antoni Josep Nadal, Antoni Rosselló Nadal, Martí Bonet Truyols, Guillem Muntaner, Llorenç Caldentey, Antoni Mascaró de la Cova, Joan Aleix Llull de Son Llodrà, Jordi Gelabert i Pere Miquel Monjo, als quals es passà avís dels seus respectius nomenaments alhora que se'ls convocava a una reunió a la rectoria. Quan s'ajuntaren, és curiós destacar com fan menció "a la poca capacidad de esta Iglesia Parroquial, atendiendo al número de almas de esta población, imposibilitados de poder asistir por cuyo motivo a los actos más solemnes de nuestra Santa Religión con aquel recogimiento, compostura y decencia que es debido". La primera passa presa pels obrers va ser l'elecció d'un secretari (Mn. Jaume Santandreu) i de diferents individus per formar comissions subordinades a la Junta per dur endavant diferents projectes. Els elegits foren: Montserrat Galmés de l'Espinagar, Antoni Galmés de Son Mas, Joan Caldentey d'Albadallet, Pere Joan Rosselló de Llodrà, Bartomeu Riera de Rotana, Llorenç Vallespir de Son Sureda Pobre, Martí Sureda de Son Galiana, Bartomeu Galmés de Son Frau, Pere Miquel Duran de Son Fortesa, Joan Nadal del Rafal, Antoni Alcover de Santa Cirga i els preveres Mn. Bartomeu Sales, Mn. Mateu Juan, Mn. Lluís Riera i Mn. Joan Aulet. En relació a la Junta de 1813 és curiós constatar com el gruix dels responsables de les diferents comissions eren amos de possessions i no nobles i rics propietaris.

Les primeres activitats d'aquesta Junta no es produïren fins al 1865. Aleshores, la principal font d'ingressos era la capta i posterior venda de productes agrícoles (cereals i llegums) per la vila i el seu terme, especialment als mesos d'estiu. També hi havia captes en metàl·lic. Quant a les sortides, les obres duites a terme es limitaren a adobar el portal major i a canviar-ne la porta:

- 14 lliures al fuster Jordi Gelabert "por una puerta para el portal nuevo de esta Iglesia Parroquial".
- 3 lliures i 18 sous al ferrer Josep Mir "por el hierro de dicha puerta".
- 4 lliures, 14 sous i 4 diners al picapedrer Antoni Riera "por trabajos de su oficio en clavar dicha puerta".

El portal major de la vella parròquia.

Entre 1866 i 1867 el rector Joan Simonet Mulet anotà les despeses ocasionades per la reparació de tota la teulada del temple. Curiosament, entre les entrades d'aquells dos anys destaquen:

- 8 lliures i 10 sous de la venda de cantons vells.
- 18 lliures de la venda de les 18 bigues que es llevaren.
- 4 lliures i 10 sous de la venda de llenya podrida.

Les sortides es resumeixen en 82 lliures, 2 sous i 4 diners pel transport de materials i per fer la teulada nova.

La mort del rector Simonet l'any 1868 truncà el ritme que s'havia seguit fins llavors. El nou ecònom de la parròquia, Mn. Joan Parera Galmés, decidí reunir els membres de la Junta per estudiar la possibilitat de seguir amb les obres. Els assistents a la reunió (encapçalats pel batle Llorenç Caldentey Perelló de ca n'Olesa) mostraren el seu interès per continuar-les sempre i quan el bisbe Miquel Salvà i Munar els donàs el preceptiu vistiplau. Fruit d'aquesta petició es formà una comissió integrada per l'ecònom i el batle que confirmà l'existència d'una quantitat important de diners i inicià en data de 18 de juny d'aquell any una interessantíssima correspondència entre el Bisbat i la parròquia que ens ofereix dades força importants sobre el tema que ara ens proposam a estudiar. Vet ací un resum:

- 20 de juny de 1868. El bisbe accedeix a la demanda amb la condició que se li comunicui la quantitat exacta de diners que guarda la Junta d'Obres i amb què es gastaran.
- 23 de juny de 1868. "La comision de ornato de esta villa ha cedido contiguo a la Iglesia [un] solar capaz para dos piezas muy convenientes a la Parroquia y a gusto del Clero y principales del pueblo. La Iglesia no puede pasar en manera alguna sin blanquearla o estucarla. La Sacristía nunca tiene de sobras. Segun dice el Visitador de esta Diócesis la existencia en el Culto y Fábrica de esta Parroquia asciende a la cantidad de 537L 8s 10d. Además la Obrería de la Parroquia tiene en fondo 55L [...] Desearía me facultase para invertir esta cantidad, parte, para adornos de Sacristía, parte, para formar las dos piezas ya indicadas, parte y la principal para estucar una o dos muradas o lo que sea posible empezando por el altar mayor [...] Con esto, según mi humilde parecer, se harían tres cosas muy convenientes a la Parroquia y del todo a gusto del pueblo." Del que acabam de transcriure ens crida poderosament l'atenció que el màxim responsable de la Junta, l'ecònom Joan Parera, no parlí en cap moment d'enderrocar l'església ni part d'aquesta, sinó de fer-ne obres simplement d'embelliment i millora.
- 2 de juliol de 1868. "Recibido el oficio [...] en que indica usded los recursos y necesidades principales de esa Iglesia Parroquial, he pensado esta vez seriamente en si seria posible dar principio a la empresa más importante para toda la población, es a saber, la fábrica de la nueva iglesia cuya

necesidad es notoria y reconocida de muchos años atrás. Y como quiera que no deja de ser cierto, por más que sea vulgar, que lo que nunca se principia nunca se acaba, creo muy digno de la consideración de usted el proyecto mencionado o al menos el de la edificación de un crucero en la actual iglesia que diese más ensanche y más cabida a esos fieles. Desearía, en consecuencia, que conferenciando usded con todas las personas de más respetabilidad y fortuna, y sobretodo de más religiosos sentimientos de esa Parroquia, agitate usted el proyecto referido, ora se decidiesen ustedes por la nueva iglesia, ora por el ensanche por medio del crucero, y que me dijese usted el resultado de sus conferencias; cuidando de hacer notar que todo lo que se invirtiese ahora en estuco o en blanqueo además de no proporcionar comodidad al público, sería gasto perdido, en todo o en parte el día en que inevitablemente tenga que ponerse mano en la nueva fábrica." Tal circunstancia dóna pes a la teoria nascuda a finals del segle XVIII sobre l'aparent manca d'espai del temple i no a la basada en un hipotètic estat de ruïna que amenaçava l'estructura de l'edifici. En qualsevol cas, les apreciacions del bisbe eren més properes a les vertaderes necessitats d'una feligresia local en augment que, com hem dit, només disposava de dos temples.

- 7 de juliol de 1868. Mn. Joan Parera va fer les diligències proposades pel bisbe i visità les persones més influents de Manacor, a les quals exposà els dos possibles projectes: construir una nova església o bé engrandir l'existent per mitjà d'un nou creuer. La diversitat d'opinions fou poc esperançadora. "Decía uno, convendría fabricarla según el plano de Velázquez que ya tenemos. Decía otro, es imposible, basta ensancharla por medio de un crucero. Decía uno, si era posible [re]formar el crucero de las dos grandes capillas colaterales que hay⁷. Decía otro, supuesto que la longitud de las dos capillas es más crecida que la del cuerpo de la Iglesia, podría formarse de ellas el cuerpo de la Iglesia, sirviendo de crucero la que hoy existe. Cada uno emitía francamente su parecer, pero todos, después de varias reflexiones, convenían en que se ensanchase por medio de un crucero. Puedo asegurar que el deseo general es que se ensanche por medio de un crucero. Convendría, me parece, que un inteligente examinase con detención la actual Iglesia y sus cercanías y tirase después un plano como mejor le pareciese. Estoy seguro que a su vista inclinarían su cabeza y doblarían su rodilla. Y a las horas (sic) del modo que fuese podrían empezar la obra [...] para un pueblo que tanto desea ver una iglesia capaz para su mucha población y digna de un pueblo como Manacor, el primero y principal de la Isla." El bisbe no contestà per escrit sinó que en persona notificà a l'ecònom Parera que cercàs una persona de confiança i entesa en la matèria per poder emetre un judici seriós sobre el tema. I l'elegit va ser el polifacètic Pere d'Alcàntara Peña Nicolau (Palma, 1823-1906).

- 10 d'agost de 1868. Visita Manacor Pere d'Alcàntara Peña per prendre les mides del temple i dels seus contorns, formant un plànol planta baixa d'un creuer que va satisfer tothom: el clergat de Manacor, el Bisbat, l'Ajuntament (que el declarà de conveniència pública), la Junta d'Obres i els principals del poble. En qualsevol cas, queda clar que l'opció que més satisfia els principals responsables locals i diocesans era la d'aconseguir més espai mitjançant la formació d'un nou creuer paral·lel al ja existent. No de bades, la cabuda projectada era propera als 600 m² pels 470 m² de la nau central i els 320 m² de les dues capelles fondes. El vistiplau definitiu arribà des de Ciutat l'11 de setembre indicant clarament que no era necessària cap cerimònia de col·locació de la primera pedra.
- 14 de setembre de 1868. La Junta d'Obres resolgué celebrar festa solemne a benefici de l'església el quart diumenge del mes, motiu pel qual suplicava al bisbe el permís pertinent “para invertir en dicha obra la cantidad existente que proceda del Culto y Fábrica, y para poder trabajar en estas obras los domingos y fiestas solemnes”. Igualment agraien al Bisbat les facilitats donades “para comenzar y continuar una obra tan necesaria a Manacor y que con el tiempo será principal gloria de los manacorines”.
- 23 de setembre de 1868. La Junta rebé una comunicació que textualment diu així: “Autorizamos a los vecinos piadosos de Manacor que se presten a trabajar gratuitamente en la obra de su iglesia, licencia y facultat para hacerlo en días de precepto, mientras no descuiden en tales días el cumplimiento de sus deberes de cristianos. Miguel, Obispo de Mallorca”.
- 24 de setembre de 1868. Torna a Manacor Pere d'Alcàntara Peña per delinear el plànol definitiu del creuer i donar començament a les obres. Hi hagué una sèrie de petites modificacions arran de les queixes d'alguns veïnats de la plaça del Palau. Aquestes reticències vendrien donades pel posterior projecte d'alineació de l'esmentada plaça.

Al llarg de tots aquests mesos, la Junta d'Obres pràcticament no es reuní ja que l'ecònom Parera tenia facultat per prendre les decisions que trobàs convenients. Si més no, la comissió estava formada aleshores per un total de 73 persones, entre preveres i seglars, que després de les llicències oportunes es dividí en quatre grups: el de “los sillares”, el de “la cal”, el de “la arena” i el de “el agua”, que es repartiren les responsabilitats pel que fa als diferents materials de l'obra.

Sabem que la festa projectada va ser solemníssima. Dissabte a vespre es cantaren solemnes completes. El dia assenyalat, hi hagué hores amb acompanyament d'orgue, ofici amb música que cantaren l'ecònom Parera amb els manacorins Mn. Jaume Bosch, vicari de Sant Llorenç, i Mn. Guillem Oliver, vicari d'Alaró. Presidí la cerimònia “el compatriota más digno que lo era D. Rafael Amer y Servera Pbro. nombrado poco antes Canónigo Lectoral y pocos días después Vicario General interino”, qui pronuncià un discurs on demostrà les seves grans habilitats com a orador. L'oferta aconseguida va ser certament minsa, arribant a les 264 pessetes,

“insignificante atendida la riqueza y población de Manacor, pero de bastante consideración por no haber visto los actuales vivientes funciones de tal especie, también por los muchos jornales que habían de prestar, ya de carros, ya de personas”.

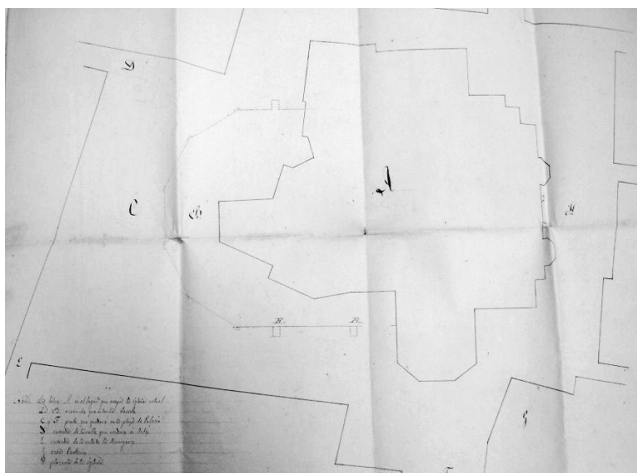
En aquest punt del relat (que devem a la ploma de Mn. Joan Parera) és curiós constatar el paràgraf següent, que ens assabenta d'un fet important indirectament relacionat amb les obres de l'església i del qual no teníem constància: “No quiero pasar en silencio un incidente notable. Pocos días después de celebrarse la fiesta sucedió el Pronunciamento contra la Reina Dª Isabel 2^a de Borbón^s que, si no paró la obra, seguramente la entorpeció por algunos días. Al tiempo que reunida la Junta en la casa Rectoria con el fin de arreglar las cosas, fueron oídos fuertes clamores y ¡vivas! Poco después, acudió a ella crecido populacho pidiendo las llaves del campanario para publicar con repique de campanas la novedad a pesar de hallarse ya pasadas las 10 de la noche. En este pronunciamento, gracias a la prudencia y acertadas disposiciones de los principales del pueblo, no tuvimos que llorar desgracias considerables, fueron quemados sí, todos los cuadros de la Reina existentes en el pueblo este día”.

Tan sols ens queden analitzar les obres dutes a terme per aquesta Junta que persistí entre els anys 1863-1870. Com veurem, les tasques principals es dugueren a terme al llarg del període 1868-1869, etapa segurament de major fervor popular i que quedà paralitzada arran de la problemàtica sorgida amb el consistori de la Primera República i de la qual tendrem ocasió de parlar. Les entrades econòmiques seguien fonamentant-se en captes per foravila i per la vila (amb la sabuda venda de productes agrícoles), en donatius voluntaris de particulars i, com en el cas concret de 1868, en l'organització d'una rifa de joies d'argent on es vengueren 6.000 bitllets. Pel que fa a les despeses, les anotacions no són gaire aclaridores i se centren principalment en la compra de cantons, calçs i altres materials d'obra. Sembla que les tasques de picapedrer foren encomanades al mestre Joan Martí. Pere d'Alcàntara Peña cobrà 100 escuts per la feina de dissenyar el creuer.

El primer de gener de 1869 es nomenaven els principals càrrecs per dirigir la Junta. El president seria l'ecònom Mn. Joan Parera; l'interventor, Antoni Ferrer Mas; el dipositari, Martí Bonet Truyol; i el secretari, Mn. Jaume Santandreu. Això no obstant, els nomenaments no es feren efectius fins al 23 de gener de 1870. Aleshores es produí un canvi en l'economat de la parròquia, que passà a mans de Mn. Jaume Santandreu. Quedaven enrere els anys de major interès per l'engrandiment del temple protagonitzats per Mn. Joan Parera i s'obria pas un futur incert que vendria determinat per les desavinences entre la Junta i l'Ajuntament. Es creu que l'any 1872 es formà un nou projecte per l'arquitecte Antoni Sureda.

Si més no, a una reunió organitzada pel nou president (l'ecònom Jaume Santandreu) el 8 de març de 1873 tan sols s'hi presenten Martí Bonet (el dipositari), Llorenç Caldentey (en aquells moments batle de Manacor), Antoni Josep Nadal, Guillem Muntaner, Jordi Gelabert, Bernat Alcover i Joan Aulet. No només crida l'atenció el fet que en cinc anys el nombre de persones adscrites a la Junta

passàs de 73 a 8, sinó el fet que el contingut de l'acta ens assabenti que “atendidas las actuales circunstancias y hecho cargo de la oposición para continuar el proyectado ensanche de la Iglesia Parroquial y visto que el acopio de materiales podría sufrir algún detrimento por estar en mayor parte expuesto al público, y considerando además que el subido precio, en la actualidad, de dichos materiales, podía dar alguna utilidad a la Obrería, vender dichos materiales”. No resten clars els motius d'aquesta oposició a un projecte que deu anys enrere havia satisfet gairebé tothom i molt menys la decisió certament incomprendible de vendre els materials d'obra adquirits entre 1868 i 1869 i que romanien escampats a l'exterior del temple. Sembla que bona part del problema sorgia per la negativa dels veïnats de la plaça del Palau a veure disminuir l'extensió de la via pública així com per l'alineació de les cases que això suposaria. De qualsevol manera, la venda dels cantons es va fer efectiva com ho prova la reunió de la Junta del 14 de març de 1873: “Los Sres. comisionados (...) dieron cuenta a la Junta de haber vendido todos los sillares acopiados en la plazuela del Cos, como también toda la cal existente en la Rectoria e inmediaciones de la Iglesia Parroquial y plaza de Palacio, al Honor Lorenzo Riera y Vallespir de esta naturaleza y vecindad, en la cantidad de trescientas cincuenta y ocho libras mallorquinas”.

Projecte d'exemple del temple a la plaça del Palau. (AM VIII 1.1.3.1).

Problemes amb el consistori de la I República (1873)

Sobre la problemàtica suscitada entre la Junta i la corporació de la Primera República, ens en donen puntual notícia els llibres d'actes de l'Ajuntament dels anys 1873 i 1874 conservats a l'Arxiu Municipal. Si més no, les relacions entre ambdues institucions passaren per diferents moments dependent del batle de torn. La primera etapa vendria donada per la presidència de Llorenç Caldentey Perelló (curiosament, vocal de la Junta des de la seva organització l'any 1863), quan en

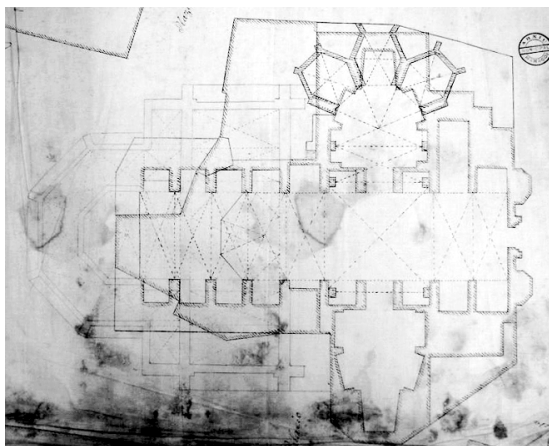
data 26 de gener de 1873 diferents veïnats de la plaça del Palau demanaren als màxims responsables municipals la no aprovació del projecte d'alineació de la plaça com a resultat de l'engrandiment de l'església. Tal petició es repetí el 23 de febrer amb els mateixos arguments. Sembla ser que el batle Llorenç Caldentey, tot i trobar-se entre l'espasa i la paret pels càrrecs que ocupava, mostrà un gran seny nomenant una comissió municipal per tal d'estudiar el tema: el 27 del mateix mes exposava la falta de raó dels agreujats pel fet que, quan el projecte restà exposat al públic, ningú no s'hi oposà. L'informe fou aprovat per tots els membres del consistori, excepció feta del regidor Miquel Domenge Mas, que recordà una disposició de l'11 d'agost de 1870 mitjançant la qual el governador havia disposat que sobre les obres de l'església es procediria segons les determinacions municipals. El batle, demostrant una vegada més la seva imparcialitat, resolgué exposar novament el projecte al públic per si es donava el cas fer les esmenes oportunes. Tanmateix s'entreveu en tot moment que l'Ajuntament volia quedar al marge del tema, circumstància que no agradà als veïns suposadament afectats, que resolgueren fer gestions directament a Ciutat per tal d'aturar les obres. Això explicaria que el 22 de juny de 1873 l'Ajuntament rebés una comunicació del governador perquè, a proposta de l'arquitecte provincial, deixàs sense efecte el projecte d'engrandir l'església parroquial i d'alinejar la plaça del Palau.

El camí que prenien els esdeveniments en contra de la Junta començava a ser perillós i la situació s'agreujà encara més a partir del 24 d'agost quan ocupava la batlia Llorenç Galmés Sansó, republicà convençut i declarat antireligiós. El que crida més l'atenció és que el nou batle no es fonamentà en cap moment en l'opció que li oferien involuntàriament els veïnats del Palau, sinó que decidí atacar obertament la Junta d'Obres el 30 d'octubre pel suposat aprofitament que feia de l'aigua d'un aljub adossat al temple a la part de la plaça del Cós i que era de propietat municipal. La Junta no féu cas de les indicacions de l'Ajuntament i aquest, prenent una determinació sense precedents, el 23 de novembre donava un termini de 36 hores perquè s'enderrocassin les parets construïdes a les places del Palau i del Cós per tal de deixar aquells llocs lliures d'escombraries i oberts al pas públic. D'aquí es dedueix que el projecte que s'estava duent a terme era la construcció d'un nou creuer aferrat al ja existent. Però la Junta es negà novament i tensà encara més les relacions entre les institucions, a la qual cosa el consistori determinà tirar en terra les esmentades parets i que les despeses que resultarien serien satisfetes per la Junta. De manera simultània, Mn. Jaume Santandreu acudia al governador per fer-li present la política d'atac dels màxims responsables municipals i, davant la seva negativa a actuar, denuncià l'Ajuntament davant el jutjat.

El destí va fer que el 18 d'abril de 1874 es nomenàs a petició del governador nou ajuntament, que passà a ser presidit per Mateu Truyol Domenge. Home de temperament més tranquil, mirà de recobrar la serenitat entre els implicats i, si bé el judici continuà, es deixaren enrere les rancúnies que tants entrebancs posaren a les obres de l'església.

Nous intents per reprendre les obres (1882)

Passats els moments de dificultats, i sense que coneguem molt bé la feina duita a terme per la Junta en el període comprès entre 1874 i 1882, constatam com l'ecònom Mn. Jaume Santandreu recuperà la idea d'engrandir l'església encomanant un tercer projecte a l'arquitecte Joaquín Pavía, oblidant completament el de Pere d'Alcàntara Peña que, com hem vist, tants greuges provocà entre els veïns. No de bades, el 4 de juliol de 1885 es tornaven a reunir els vocals (crida poderosament l'atenció que mai no es dissolgués la Junta) per tal de recobrar dels hereus de l'honor Llorenç Riera Vallespir els materials que 12 anys abans li havien estat venuts i que encara restaven intactes. En aquesta ocasió, però, les obres no es començaren.

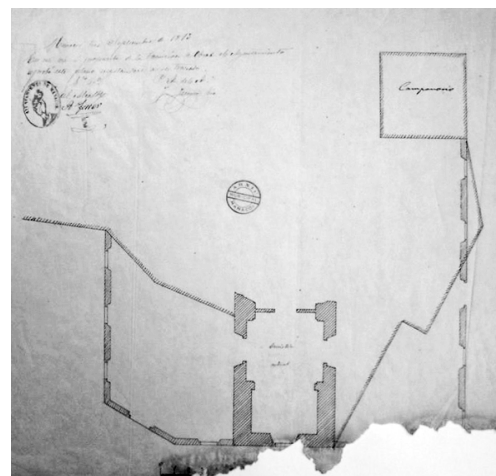

Plànol a tres tintes de Josep Barceló Runggaldier en el qual se sobreposen el seu projecte i el de Joaquín Pavía. (AM VIII 3.2.7).

L'impuls definitiu: entrada del rector Mn. Rafel I. Rubí a la parròquia (1887)

El 15 d'abril de 1887 prenia possessió de la rectoria Mn. Rafel I. Rubí Pocoví. No havien transcorregut nou mesos del seu nomenament quan se li féu avinent la vella aspiració del poble: gaudir d'un temple d'acord amb el nombre d'habitants que tenia Manacor. Cal no oblidar que en aquells moments encara restava en actiu la Junta d'Obres restablerta l'any 1882. El 6 de novembre el rector escrivia: "Avisado de la necesidad de tener esta Parroquia un templo de mayor capacidad que la iglesia actual y visto que mis dignos antecesores se habían ya esforzado para determinar la voluntad de las personas de arraigo a emprender la ejecución del ensanche, reunía los señores= R. D. Guillermo Oliver y Morey Coadjutor= al Mag. Sr. Alcalde= Sr. Regidor Síndico= D. Martín Bonet y Truyol= D. Juan Amer y Servera= D. Guillermo Muntaner y Pont= D. Lorenzo Caldentey y Perelló= D.

Miguel Amer y Servera= que componían la Junta de Obras, ya para el examen de las cuentas últimas ya para suplicarles se dignaran continuar en la misma junta. Tocando a lo primero, para evadir ciertas dificultades, se determinó fueran aquellas entregadas al Exmo. Prelado para que hiciera constar lo precedente. Aceptaron lo segundo alabando el que se ampliara". Per això el nou rector convocà la Comunitat de Preveres (foren elegits com a representants Mn. Jaume Bosch Sureda, Mn. Sebastià Alzina Febrer, Mn. Guillem Oliver Morey, Mn. Sebastià Llull Riera, Mn. Gabriel Riera Caldentey i Mn. Antoni Maria Alcover Sureda), la Corporació de Dominicants (que designà representants Pedro Bosch Sureda i Rafel Rosselló Nadal), així com les 50 persones més influents del poble. El 21 d'octubre el bisbe aprovava i confirmava la formació d'una nova junta que, sota la direcció del rector Rubí, aconseguiria no sense problemes l'objectiu iniciat quasi 150 anys abans. De les circumstàncies que caracteritzaren aquesta nova etapa esperam poder parlar-ne en un nou treball.

El traçat de l'absis que aprovà el 1893 la Comissió d'Obres de l'Ajuntament de Manacor. (AM VIII 3.2.7).

Annexos

Annex 1

Rdo. Sr. Presidente de la junta de obras de la iglesia de Manacor.

Los infrascritos nombrados para dar dictamen sobre el proyecto de ensanche de la Iglesia Parroquial de ese pueblo; habiendo pasado a examinarla detenidamente y después de haber celebrado una conferencia con el Sr. Arquitecto Diocesano, y tomados los datos necesarios para el mejor desempeño de su cargo, emiten su parecer en la siguiente

I

Relación

Disposición, capacidad y estado actual del templo.

Consta de una sola nave abovedada con seis capillas a cada lado comprendidas entre los estribos de sus arcos torales; la sacristía y dependencias ocupan la parte posterior del ábside; la torre del campanario se eleva adjunta al portal lateral izquierdo y el coro se halla adosado al testero anterior, sobre bóveda intermedia, en el primer tramo.

Como apéndices posteriores a su primitiva construcción, se ven las capillas de planta exagonal irregular, a uno y otro lado frente por frente, dedicadas a la Asunción de la Virgen y al Patriarca San José. La del Santo Cristo de menores pero de mas regularizadas dimensiones y en su frente apuesta la recientemente construida dedicada a la Purísima Concepción.

Además existen unidas al cuerpo del templo, por su parte lindante con la plaza del Cos, un edificio propiedad del Ayuntamiento y dos casas o talleres pertenecientes a particulares. El perímetro que en conjunto ofrecen este grupo de edificaciones con sus ángulos entrantes y salientes es en extremo irregular y la desigualdad y lo heterogéneo de sus fachadas ofrecen un efecto tan mezquino y desagradable que roban el carácter propio de los monumentos religiosos.

El estilo dominante de la construcción primitiva, así en el interior como en el exterior, es el ojival en su período de plena decadencia. La reducida mancha de sus arcos torales determinó la forma de medio punto que ofrecen los formentes con sus ventanales de híbrida construcción que, al parecer, han permanecido siempre tabicados. La desigualdad de trazado y de ornamentación en sus detalles, que se nota en todos los arcos de ingreso a las capillas, lo aplastado de los nervios que refuerzan la bóveda sobre el altar mayor y los demás elementos no mortificados en reformas, patentizan la falta de pericia en el arte en los constructores de este templo.

Por desgracia las obras de ensanche y mejora que antes de alcanzar a la mitad del corriente siglo se llevaron a cabo, si bien debieron obedecer al deseo de ensancharlo y decorarlo, tan solo contribuyeron a afearlo más y más y a acelerar su ruina.

Prescindiendo del blanqueo interior, que al igual de lo verificado en casi todos los templos de Mallorca, también hubo de sufrirlo en sus muros y bóvedas la parroquial de Manacor, se echó de ver que al forrar las bases de sus pilares con piezas

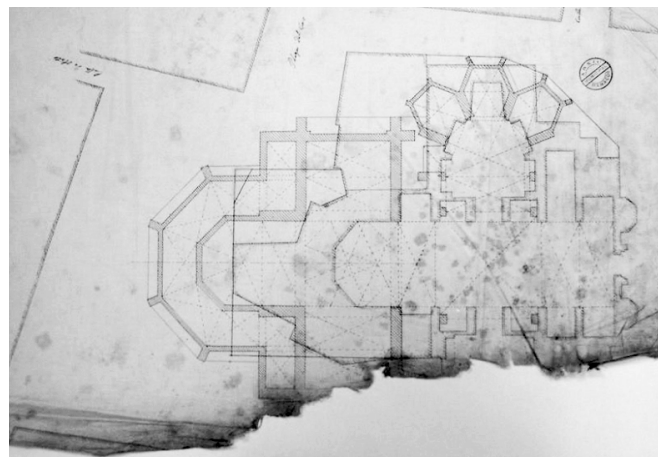

L'enginyer Josep Barceló Runggaldier.

de mármol de la comarca, perfilados según el Viñola, debieron resentirse aquellos apoyos, determinando algunas de las rupturas que se observan en la masa de su fábrica.

La adición de las capillas de la Asunción y de San José, muy especialmente esta última, con su forzada y mal entendida bóveda, también contribuyeron a quebrantar la solidez del conjunto. Y por último: el cambio de ambiente, con motivo del cual se suprimieron los arcos apuntados que, estribando en macizos a plomo sobre los arcos torales, apeaban las maderas del antiguo tejado y se colocaron pilares sobre las claves, ha sido una equivocación más en perjuicio de la estabilidad y duración del templo. Sin que sea a contener los resultados de tan malas distribuidas presiones las barras de hierro colocadas en el interior de los muros por sobre el nivel de las bóvedas, pues salta a la vista que su efecto ha venido a ser contraproducente.

La única que ofrece garantías de seguridad, y que por su disposición y formas aceptables merecen toda clase de esfuerzos para su conservación, es la capilla del Santo Cristo y la de La Purísima Concepción nuevamente levantada.

Plànol del projecte d'eixamplament de l'església parroquial que presentà l'enginyer Runggaldier el 1891. (AM VIII 3.2.7).

II

Proyecto de ensanche

Prescindiendo del proyecto de Velázquez, cuyo estilo greco-romano no debe con razón aplicarse al templo de que se trata, y cuya distribución sería insuficiente a llenar las necesidades actuales, vamos a ocuparnos del anteproyecto indicado solamente en proyección horizontal, por el Arquitecto D. Joaquín Pavía.

Si se tratara de prolongar en crucero la iglesia vieja subordinando forzosa-mente las nuevas edificaciones a las ruinosas, el anteproyecto del Sr. Pavía desa-

rollado con el debido acierto, nos parece el único aceptable, pues en él vendría a duplicarse la cabida actual y podría llevarse a cabo mediante el derribo del ábside y sus dependencias posteriores, y la expropiación de los edificios adosados no pertenecientes a la parroquial.

Es de suponer que los cuatro arcos sobre los que debería levantarse el cimborrio o linterna no alcanzarían mayor elevación que los de la nave existente, so pena de acusar la interrupción y la falta de unidad entre los cuerpos antiguo y moderno. ¿Y es esto posible sin faltar a las exigencias del Arte, sin perjuicio de la indispensable solidez y sin malversar los recursos destinados a la obra de este templo?

Muchas son las consideraciones y argumentos que podríamos aducir para probar lo inconveniente bajo todos conceptos de un ensanche, sea cualquiera la forma y la disposición que se proponga. En obsequio a la brevedad y persuadidos de que no hace falta ningún esfuerzo para convencer el ánimo de los respetables Sres. de la Junta de Obra, tan solo observaremos lo siguiente. Son hechos manifiestos:

- 1º Que el templo actual, durante las funciones que se celebran en su altar mayor, no ofrece para los fieles concurrentes más superficie útil que la de su nave con exclusión de la de las capillas agregadas y que dicha superficie, hoy por hoy, debería triplicarse.
- 2º Que el templo y sus capillas viejas, desde los cimientos hasta la cubierta, se hallan en estado de ruina incipiente general, cuya contención sería difícil y costosa.
- 3º Que la indicada fábrica carece en absoluto de mérito artístico y arqueológico; y por tanto excepción hecha de las capillas antes mencionadas del Santo Cristo y de la Purísima nada hay, nada, que merezca los honores de la conservación.
- 4º Que las obras de ensanche indicadas por el Sr. Pavía o en otro cualquier proyecto, por sus dimensiones, por su coste y por su importancia artística sobrepujarán con gran ventaja el cuerpo del templo, haciendo resaltar y evidenciar más y más sus desgraciadas condiciones.

Y último: Que por pronto que se emprendieran las obras de ensanche y por muchos que sean los recursos con que se cuente, transcurrirán largos años antes de que la parte nueva quede terminada, al cabo de los cuales la vieja habrá llegado a su último período de existencia. Entonces habrá que pensar en su reedificación sujetándola a lo nuevamente construido. Y en último resultado el primer templo parroquial de Manacor será nuevo en todo sin ser de nueva planta y adaleciendo de los defectos primordiales a que con un proyecto de ensanche se ve sujeto.

III

Solución

De las antecedentes consignadas surge la necesidad de estudiar una doble solución que satisfaga: 1º la necesidad perentoria de ensanchar el templo. 2º la razonada conveniencia de dotar a la importante villa de Manacor, para su porvenir, de un templo digno de sus religiosos moradores y creciente vecindario.

En nuestro concepto pueden lograrse ambos fines estudiando un proyecto de nuevo templo de tres naves implantado sobre la superficie que se indica en el anteproyecto del Sr. Pavía y prolongando su eje hacia la calle de la Iglesia, cuya anchura debería medir doce metros para que desde la plaza de la Constitución pudiese descubrirse el portal principal de la basílica. El estilo dominante debe ser el ojival, inspirado en los buenos modelos de la Catedral y Sta. Eulalia de Palma.

Bajo el altar mayor puede disponerse una cripta y, en los interstribos radiados, la sacristía y demás dependencias necesarias para servicio del Clero y Cofradías, etc. sin perjuicio de las habitaciones para el Sr. Vicario, Sacristán o Custodio, etc.

Las obras deberán empezarse por la parte posterior a fin de no interrumpir el servicio del culto en la iglesia vieja y, una vez construida la mitad superior nueva, trasladar el altar mayor y luego emprender el derribo del cuerpo viejo, salvando en todo lo posible las capillas arriba mencionadas.

Procediendo de esta manera se obtendría, ante todo, un ensanche de la iglesia actual y para lo porvenir un nuevo templo edificado con la debida unidad de formas, solidez, dimensiones y demás circunstancias que debe reunir el primer monumento religioso de una gran población.

Palma 24 mayo 1888.

Bartolomé Ferrá – José Barceló y Runggaldier

Annex 2

Memoria que acompaña el proyecto de ensanche de la Iglesia Parroquial de Manacor.

La necesidad de ensanchar la iglesia parroquial de esta villa se dejó sentir ya a mediados del siglo pasado y a ella obedeció el que se encargara al arquitecto L. Velázquez la formación de un plano de una nueva iglesia, y conforme al gusto que dominaba en aquella época, concibió dicho arquitecto el plano que obra en el archivo de esta parroquia. Mas por causas que me son desconocidas ni siquiera llegó a ponerse la primera piedra de la nueva iglesia.

En época más reciente esto es en 1872 se formó otro proyecto por el arquitecto D. Antonio Sureda y por último en 1882 se formó otro por el arquitecto D. Joaquín Pavía sin que ninguno de ellos haya pasado a vías de hecho.

La causa de esto es fácil de comprender. Tanto en uno como en el otro de los

dos últimos proyectos, se tomaba por base de la obra la demolición de la actual ábside y en consecuencia la construcción de otra nueva con más la de los dos brazos del crucero y la cúpula central lo que represente una obra de mucho gasto y larga duración, además de la perturbación que esto produciría al servicio ordinario de la iglesia.

La circunstancia de haberse tenido que proceder a la demolición de la capilla de San José por amenazar ruina inminente y el haber acordado le Junta de Obras de dicha parroquia, su reedificación, ha hecho que el que suscribe se ocupare de la redacción de un nuevo plano para la reedificación de dicha capilla, mas estudiando el asunto con detención ha visto la posibilidad de construir la nueva capilla de San José con proporciones casi iguales a la antigua y que al mismo tiempo sirva de brazo para el nuevo crucero que se proyecta.

Con esto y con que se puede aprovechar la capilla de la Asunción para formar el otro brazo del crucero sin necesidad de hacer ninguna obra para ello, y conservando la actual ábside, se tiene el crucero hecho con sólo hacer la cúpula, con lo que se obtiene una gran economía y por lo mismo la posibilidad económica de llevar a término la obra y en pocos años.

Al efecto propone el que suscribe el proyecto cuyo plano presenta por duplicado en el que va marcado con tinta negra las construcciones actuales, con tinta carmín el proyecto del Sr. Pavía y con tinta azul el que se propone.

Desde luego se ven las ventajas de este proyecto sobre los anteriores por la gran economía que se obtiene, y si bien hay que tomar los dos rincones que hoy existen a los lados de la sacristía para dependencias, efecto de tener que ocupar las actuales para construcciones, en cambio no se ocupará el gran espacio que debía ocupar cualquiera de los dos proyectos de Sureda o de Pavía y se derribará el paredón que hay empezado frente el campanario lo que dará más espacio a la vía pública.

Convenido el que suscribe de la conveniencia de ejecutar dicho proyecto espera merecerá la aprobación de esta Junta.

Manacor 4 noviembre de 1891.

José Barceló y Runggaldier

4 TRUYOLS, Mn. Antoni: *Monografía Histórica del Sant Cristo de Manacor*. Tip. La Esperanza. Palma. 1914. Pàg. 104.

5 “Libre tercer de visites episcopals”. APM. Sense foliar.

6 “Libro de sesiones de la Junta de obras de la Parroquia de Manacor”. APM.

7 El text es refereix a les capelles fondes de l'Assumpta (construïda entre 1708 i 1715) i a la de sant Josep (edificada en una data imprecisa del segle XVIII).

8 El text es refereix a l'aixecament revolucionari de setembre de 1868 i que suposà l'exili de la reina i la posterior abdicació en el seu fill Alfons. A Mallorca són prou conegudes les conseqüències que l'esdeveniment tengué en alguns pobles com Santanyí, on s'assaltà la casa consistorial i es cremà l'arxiu.

NOTES

1 “Libre segon de visites episcopals”. APM. Sense foliar.

2 “Libre segon de visites episcopals”. APM. Sense foliar.

3 “Libre segon de visites episcopals”. APM. Sense foliar.